

*Értekezés a „Szabolcs-Szatmár-Bereg megye és történelmi vármegyéi
(Bereg, Szabolcs, Szatmár, Ugocsa, Ung) múltjának történetéből” című
pályázat keretében:*

Elfeledett mesterség nyomában

**Szalmafonás és hagyományőrzés Szabolcs-Szatmár-Bereg
megyében**

PALICZ DÉZI

Nyíregyháza

2022.

„Igaza van! Alkosson, aki érzi az alkotás kényszerét. Mindegy, hogy üvegfalú modern műteremben, vagy egyszerű gerendás laktanya szobájában dolgozik. Csak cselekedjen. Mert talán még soha nem volt olyan szüksége a hazának, a közösségnek cselekvő őstehetségekre, mint ma.”¹

Előszó

Nehezett vállal, aki meg szeretné fejteni, az alkotás vágyának mindazon emócióit és ezeréves motivációit, mely a régmúlt közösségek tagjait lelkesítette. Az alkotás, a teremtés vágya ősi ösztön, a közösségért való cselekedet az egyén fizikai és szellemi síkon történő kiteljesedésének csúcsa. Ez a vágy kincs, az egészséges ember lelki ékessége, olyan ősi energia, mely nem hunyhat ki az évtizedek előrehaladtával. A verejtékes munka gyümölcse, a fáradhatatlanság öröme, Isten ideiglenes ajándéka a földi élet során, mely teljességet és tartalmat ad a létezésnek. Önvalóm is megannyiszor felidézem a gondolatot, miképp, a Teremtőnk minden vágyunknak eleget tett azért, hogy megajándékozott bennünket a szüntelenül megújuló „termő – földdel” és a tetterővel mi által létfenntartásunk, boldogulásunk garantáltan biztosítható. A csoda, hogy egy darabka föld, vagy akár egy marék szalmaszál képes élelemhez, lakóhelyhez, használati eszközökhöz, szórakozáshoz, testmozgáshoz, egészséghez, mentális jóléthez, közösségi élményekhez juttatni az arra felfigyelőket, az egyik leglenyűgözőbb felismerése a földi létezésnek. Ezt a szellemisséget éltem át a neveltetésem során, gyakorlom (s élvezem) máig mindezek gyakorlatát.

Témaválasztásom iránti szenvedélyem és elhivatottságom gyökerei mélyre nyúlnak a családi históriákban; magánfeljegyzések támasztják alá elődeim munkakedvét, szorgalmát, szakmai jártasságát, igyekvő habitusát és istenfélő magatartását. Életem első húsz éve édesanyám, Palicz Zoltánné szalmafonó népi iparművész és mestere, nagyapám, Palicz József által a tradíciók tovább örökítéséről, a jövő generációjának edukálásáról szólt a népi mesterségek által. Nagy kihívás lenne felsorakoztatni mindazon településeket a megyében, ahová volt szerencsém elvinni az ősi magyar hagyományok és tevékenységek szeretetét. Jelen pályázat lehetőséget adott arra, hogy az eddigi „csendes munka”, lelkelem egyik szegmense részben bemutatásra kerüljön. Dolgozatom megalkotásának célja és indíttatása a rég feledésbe merült helyi népművészet felelevenítése, népszerűsítése, elérhetővé tétele, s nem utolsósorban családom történetének hézagos emlékeinek feldolgozása. Elsődleges kiindulópontként

---

¹ Nyírvidék, 1944-04-04. / 76. szám Egy nyíregyházi őstehetség, akiről még nem hallottam. c. cikk részlete

szolgáltak a tárgykörben elérhető szakirodalmi források, rokonságban fellelhető tárgyi relikviák, archívumokban őrzött dokumentumok, és személyes interjúk, beszélgetések.

Hiszem és vallom, hogy felmenőim földjeinek megmunkálásával, tradícióik megbecsülésével, tárgyi és szellemi örökségük megőrzésével, s mindezen összességek tovább hagyományozásával bizakodhatom a kézművesség és a szokások fényes utóéletében.

PALICZ DÉZI

A megye néprajzi története

A jelenkori Szabolcs-Szatmár-Bereg megye néprajzi szempontból vizsgált kialakulása a középkor végétől célravezető, ugyanis ezen időszakban a török hódoltság megszűnése után kialakult helyzet, a pusztásodás miatt bekövetkezett népességmozgás lényegesen befolyásolta a terület néprajzi képének változását. A török hódoltság ugyan nem érintett minden vármegyét, köztük Szabolcs vármegyét sem, azonban a kedvezőtlen helyzetre való tekintettel az emberek a XVI.-XVIII. század folyamán nagyszabású vándorlásba kezdtek. „Szabolcs megyét a XVIII. század első négy évtizedében több mint négyezer család (körülbelül húszezer ember) hagyta el. (...) E vándorlás eredményeképpen a megye lakóinak száma a XVIII. század közepére több, mint a felére csökkent.”² Nem alakult kedvezőbben az elkövetkezendő évek politikai és társadalmi körülményeinek alakulása a térség számára; 1717-ben tatárbetörés, majd 1793-ban pestisjárvány tombolt a megyében, ezzel is csökkentve a vissza-vissza szivárgó, csekély számú népesség számát a közösségben. Életerős munkaerő híján, a lakosság létszámának növelése érdekében spontán, hullámokban végbement betelepülések színesítették a megye addig kizárólag magyar származású csoportját.

Bél Mátyás 1730 körül keletkezett vármegyeleírása szerint elsőként az ukránok (rutének) jelentek meg a területünkön, helységeik jellemzően Szabolcs és Szatmár megyék Biharral szomszédos déli részén, a Bátori és Dadai járásban születtek meg. Integrációjuk békésen zajlott, s sok esetben vallási hasonlóságaikból kifolyólag, együtt éltek és működtek román betelepülőkkel is.

Németeket 1728 és 1758 között installált az udvari kamara Rakamazra és Vencsellőre, majd a Károlyiak Szatmár vármegyei birtokait is németekkel (svábokkal) népesítették be. Vallási nézeteikből fakadó különbségeik révén, az összetűzéseket elkerülvén szinte teljesen új, vagy kiürített falvakat bocsátottak a rendelkezésükre. Ennek az erős nemzetiségi összetartozásnak a megtestesülését máig megőrizték ezek a helységek.

A szlovákok gyökeret eresztése Nyíregyháza 1753-as újjáépítéséhez köthető. Tényállásuk kivételesen kedvezőnek bizonyult, hiszen hosszú ideig megőrizhették nyelvi sajátosságaikat, tradícióikat. Önállóságukat vallási differenciájuk is alátámasztotta: zömmel evangélikus, majd később római katolikus vallást gyakorlók települtek az országrészbe.

---

² Szabolcs-Szatmár-Bereg megye értékei. A megye néphagyományai. Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Önkormányzat Megyei Pedagógiai, Közművelődési Intézete és Továbbképző Központja Nyíregyháza, 2001. Páll István Népi építészeti emlékeink p.7.

Témaválasztásom tekintetében az egyik alapszegmenst képezi a helyi cigányság, akik a XVIII. század körüli letelepedésük során többnyire kézműves tevékenységekkel foglalkoztak, illetve életmódjukból kifolyólag különböző iparok üzésével (vesszőfonás, teknővájás, kolompkészítés, rézművesség, zenélés) tartották fenn magukat. Tevékenységük, kultúrájuk máig gazdagítják a megye és az ország sokszínűségét.

A nagy horderejű politikai és társadalmi változások eredményeképp létrejött népvándorlások ellenére a népesség túlnyomó részben magyar származású maradt, így magyar tradíciók köré épültek fel a mindennapok. A megye nemzetiségi lakosságának aránya csak egyetlen esetben, a XIX. század közepén érte el a 10%-ot, más időpontokban az arány mindig ez alatt maradt.³ Jóllehet, a három megyében vallás szempontjából, etnikai aspektusból, és nyelvi különbözőségeiben némiképp kevert populáció élt, mely színvonalát a térség a Trianon után is fenntartotta.

A megye néprajzi tájai⁴

A megye politikai határai, mely az évek során eltérő módokon rendeződött, korántsem estek egybe a néprajzi választóvonalal: területén kisebb-nagyobb, viszonylag differens ismertetőjegyeket felvonultató néprajzi tájak figyelhetők meg. A folytonos statisztikai és földrajzi irodalmi elnevezések módosulásai, összevonások és kiválások nehezítik ezen tárgykör tanulmányozását, ennek ellenére napjainkban biztosan, öt kimagasló tájat határol el a szakirodalom. A teljesség igénye nélkül, vázlati formában szeretnék néhány összefoglaló jellegű sajátosságot kiemelni a tájak különbözőségeikről: a szóhasználat feldolgozás és hagyományok gyökereinek forrásáról.

A Nyírség

A legnagyobb és legegységesebb tájként ismert terület „Nyír” néven él az itteniek nyelvében. Leginkább a Baktalórántháza járás területe számít a Nyírségnek, a déli, Ligetaljának nevezett terület már hasonlóságokat mutat a Bihari szegmensekkel, az északi, Tiszakönyök és Észak-Szabolcs néven ismert rész pedig beregi vonásokat őriz magán. A környék markáns elhatárolása

---

³ Adatok és forrás: Ratkó Lujza: Szabolcs-Szatmár-Bereg megye népművészete. Jósa András Múzeum Nyíregyháza, 2014. p.15-18.

⁴ A bekezdésben feldolgozott forrásanyag: Sivadó Sándor: Szabolcs-Szatmár-Bereg megye értékei. A megye néphagyományai. Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Önkormányzat Megyei Pedagógiai, Közművelődési Intézete és Továbbképző Központja. Nyíregyháza, 2001.

szinte lehetetlen misszió, melyet ugyan több kutató is megkísérelt az évek során, így a forrásokban eltérő felosztásokkal találkozhatunk. A valamikori vízfolyásokkal tarkított táj az emberi beavatkozások révén jelentős változásokon esett át. A nyíriek életmódját és tevékenységét a homok határozta meg, mezőgazdaságuk, tájképük is a homokra jellemző tulajdonságokon alapult. Ezen a területen maradtak fent legtovább a szellemi hagyományok, a társas munkák rendje, melyek értékes bázisát szolgálták a szóbeli néphagyományok tovább élésének. A török idők elmúltával betelepülő idegen ajkú kompániák mára osztatlan közösséget alkotnak; szokásaik, népviseletük egybeolvadt a magyar kultúrával. A Nyírség lenyűgöző természeti adottságai; növény és állatvilága, vízrajza, erőforrásai mindig nagy érdeklődésre adtak okot, köztük, ahogy azt 1928-ban a Nyírvidék c. lap is megírta „A Magyar Földrajzi Társaság didaktikai szakosztályának május 5. és 6- napjain Nyíregyházán tartandó kongresszusával kapcsolatban az előkészítő bizottság programjába vette olyan kirándulásoknak a megrendezését is, amelyekből a Nyírség földrajzilag figyelemreméltó tájaira, telepítéseire, földtani viszonyaira, vízrendszerére nézve nyerhetnek tájékoztatást a földrajzprofesszorok.”⁵

A vidék varázsa, hangulata rendszeresen megihlette az éppen arra járókat, örök élményt nyújtva természeti adottságaival, energiáival.

„(...) Menni, szállni a végtelennek... / ...Ahol csak virágok teremnek./ Kószálni ébredező réten... / - Csillagot nézni fent az égen. / ...És álmodozni a Nyírségen.../ Elmerengeni a sok szépségen...(...)” (Radványi Sándor)⁶

A Rétköz

A Rétköz, a hajdani Szabolcs vármegye egyik legkarakterisztikusabban elkülönülő természetföldrajzi tájegysége. A Tisza és a Nyírség homokdombjai által behatárolt 142 553 katasztrális hold nagyságú rész, a Lónyai csatorna megásásáig – 1895-1898 – az ecsedi láphoz hasonló vizes, nádas ingoványos terület volt. Egy ilyen helyen, nehezen megközelíthető volta miatt, régibb, ősibb módon éltek az emberek. A néhány év híján egy ezredévi természeti állandóság majdnem homogénné formálta az itt élő emberek etnográfiai karakterét, és létrehozott egy olyan gazdasági, társadalmi és életmódbeli különállást és sajátosságot, amely tükröződött az itt lakók tudatában is. A Rétköz egyik legnevezetesebb kutatója Kiss Lajos volt, aki harminc települést sorolt a tájegységbe. A községek lakossága főként állattartásból és halászatból élt, illetve a lápból kiemelkedő homokszigeteket művelte. A Rétközt a múlt század

---

⁵ Nyírvidék 1928-04-27. 96.szám p.2.

⁶ Nyírvidék 1928-04-18.88.szám p.5.

80-as éveiben csapolták le, vizét a Lónyay-csatorna vezette el. A közösségek ekkor tértek át a gabona-, dohány-, káposzta- és burgonyatermelésre. A környék jellegzetes természeti tulajdonságaiból fakadóan a legelterjedtebb felhasznált anyagaik a nád és a gyékény voltak, melyek nem csupán épületeik konstruálásához, hanem népművészeti értékkel bíró tárgyaik elkészítésére is szolgáltak.

A nyíri Mezőség

Szabolcs-Szatmár-Bereg megye kistájáról csekély rendelkezésre álló irodalom található a néprajzi gyűjteményekben, holott megnevezése már a XVIII. század közepén keletkezett iratokban is említésre kerül. A vidék életéről már a neolitikum korszakából is szolgálnak tárgyi emlékek, kézműves alkotások. A táj, melyhez Tiszadada, Tiszadob, Tiszaeszlár, Tiszalök, Tiszanagyfalu és Tiszavasvári tartozik - földrajzilag és történeti fejlődése alapján egyaránt elkülönül az öt körülvevő területektől. Természeti adottságai, közösségeinek életmódja határozottan elkülöníthető a Nyírségtől. Csapadékosabb időjárása, szikesebb talaja, a Tisza közelsége lehetőséget biztosított a hajózásra és a búza megtermelésére. Kedvező úthálózatának köszönhetően kiemelt számban folytattak iparosok, kézművesek virágzó gazdasági életet. Kézműves tevékenységről, alkotókedvről tanúskodnak már az újkőkor idejéből származó régészeti leletek: kerámia edények sokasága, tálak, karéjos peremű edények, korsók, csuprok és tartozékaik.⁷

Szatmár

A megye keleti harmadát betérítő terület a szatmári rész, mely képét a Tisza, hegyek közül a sík vidékre érkező, lerakódó hordalékai alakították. E megye sok kistáj által alakult összefüggő képe néprajzi szempontból átmenetet képez a Nyírség, Erdély és az Észak-keleti Kárpátok vidéke között. Területén a természeti erőforrások sokaságából kifolyólag, változatos életmódot folytattak: az Erdőhátnak nevezett tájegységben élők gazdag örökséget hagytak az utókorra fából készült termékeikkel, épületeivel, az Ecsedi-láp vidéken viszont a vadregényes, ingoványos láp határozta meg az életformát. A kandallók, csűrök, aborák, tőkéskapuk, a kiterjedt gyümölcstermesztés, az aszalók, a kukorica jelentős szerepet tölthettek be a tájegységen élők mindennapjaiban, s számos tárgyi és szellemi érték, szokás kapcsolja össze a kisebb egységeket egy összefüggő kulturális területté.

---

⁷ Felhasznált forrás: Kurucz Katalin: A nyíri Mezőség neolitikuma. (A Nyíregyházi Jónás András Múzeum kiadványai, 28. Nyíregyháza, 1989)

Bereg

A mai megyehatárokon belül elhelyezkedő beregi Tiszahát egy nagyobb történeti és földrajzi táj része: a Szatmár-beregi-síkság, amely a Szamos folyásától és a Nyírségtől a Kárpátok aljáig terjedő sík területet foglalja magában. A hajdani „Silva Bereg” megnevezés utal a terület valamikori kiterjedt erdőségeire, melyek a falvak elterjedésével irtásra kerültek. Erdőségei garantálták a mindennapokhoz szükséges faanyagot, a környező folyók, árterek biztosította javak kezeskedtek a kosarak, szállítóeszközök, fonott falak, tárolóedények alapanyagellátásáért. Az egykor bőséges faalapanyag jótékony folyamánya a lakosság fűrő-faragó mesterségben való jártasság: Tarpán a XVII. században a faipar már fejlett, országos szinten jelenlévő üzleti érdekeltséggé és bevételforrássá vált.

Tárgyalkotó népművészet

A népművészet tágabb értelemben valamennyi népművészeti ágazat elnevezése, szűkebb megfogalmazásban a tárgyak művészi megformálása. A paraszti társadalmakban nem létezett éles határ a művészi célú és praktikumból megalkotott produktumok között, ennek ellenére megállapítható, hogy az egyéni ízlés és közösségi szokások mintájára minden alkalmatosságnak létezik esztétikai ereje is. A népművészet, mint kifejezés, ezt a szépség funkciót helyezi előtérbe a díszítetlenséggel szemben, leginkább az ünnepek és a hétköznapi megkülönböztetéseként szolgáló, reprezentációs jellegű, egyedi darabok bemutatását jelenti. A kézműves olyan személy, aki saját erejéből, kézi szerszámai által olyan terméket képes előállítani, mely eladásra vagy szolgáltatás nyújtására alkalmas a közösségben. A mesterség gyakorlóját mester, segéd, inas, kontár, iparos lexémákkal is illették, s napjainkban is eltérő módon, formában és társításban használjuk a felsoroltakat. Továbbá mostanában a „kézműves”, mint szó, inkább értetendő a termékre, mint jelző, mintsem a személyre, gondoljunk csak a kézműves fagyfaltra, kézműves sörre és sok már portékára. A mondatelem valamikori jelentéstartalmát mindazonáltal máig magában hordozza, azonfelül manapság luxusminőségű, különleges színvonalat előlegez meg a fogyasztó számára, így mindezek ismeretében a definíciók közti határmezsgye legfeljebb intuitív, érzelmi jellegű lehet.

A magyar népművészet a XIX. század első felében élte virágkorát, mely korszak meghatározó jellemzője volt a változás és a fejlődés iránti vágy. Az ipari forradalmak mélyreható átalakulást eredményeztek a gazdaságban, társadalomban és technológiában, így a tárgyak iránti igények is megnövekedtek a parasztság körében. A korábban egységes

alapanyagú, mintázatlan, eszközök készítéséből fokozatosan kiemelkedett a speciálisan paraszti igények kielégítésére szakosodott városi iparosok köre, kiknek elengedhetetlen érdemük lett a népművészet alakításában. Városi központjaik által stílusértő egyediségre törekedtek, s megjegyezhető, karakterisztikus kivitelezés jellemezte településeiken készült portékáikat. Jelenlétük és munkásságuk a ma ismert legnépszerűbb népművészeti motívumok, irányzatok, és stílusok alapköveit fektették le, s fűzték össze az eleve tagolt és szövevényes kulturális és társadalmi rendszer szálait a művészi tevékenységeik által.

A klasszikus értelemben vett népművészet végét a paraszti életmód lezárása, átalakulása jelentette. Az emberi kapcsolatok fordulata, gazdasági, kulturális, politikai befolyások jelenléte, a divat és a technológia szüntelen fejlődésével a hagyományos kézműves tevékenységek, a népművészet egy modifikált verzióban, mint *népi iparművészet* éli ma újjászületését.

Szalmafonás egykor: mindennapok, esélyegyenlőség, megélhetés

A természetett növényi nyersanyagok közül népünk a gabona szárából készít legrégebben különféle használati és dísz tárgyakat.

Dolgozatom törzsét képező bekezdésben megyénk kevésbé ismert, határokon átívelő népművészeti ágát, a szalmafonást, mint szálanyag feldolgozó kézműves tevékenységet kívánom behatóbban vizsgálni és megismerhetőbbé tenni mindazon fellelhető információkat, mely az említett kézműves tevékenység meghonosodására, jelentőségére, szépségeire hívja fel a figyelmet megyénkben. Prezentálásának célja egy olyan rég elfeledett, kevésbé ismert mesterség

bemutatása, mely túlmutat a megyében nevezetes ágazatokon, ennél fogva új ismeretek átadására adhat lehetőséget a ma élő generáció számára.

Aratókoszorú
Forrás: Palicz Zoltánné
magánarchívuma

A szalmafonás eredetének pontos földrajzi kiindulópontja máig nem meghatározható. Különböző források szólnak hazai és határainkon túlnyúló helyszínekről, köztünk megyénk archívumában is találhatóak évszázadokon átívelő források, melyek a szalmafonás népszerűsítésével, közösségformáló hatásaival foglalkozik.

Az ungi közművelődési társulat közlönye, 1878-ban már a szegénység, mint társadalmi jelenség megoldási javaslatára terjedelmes cikkben értekezik a szalmafonás, mint a szűkölködő társadalmi rétegek megélhetésének forrására. A tőkés fejlődés ezen időszakában a térségben az állandósult munkanélküliség, a szegényparasztság nélkülözései miatt kialakult áldatlan állapotok uralkodtak, melyről így írnak a hírmondók: „Panaszra panasz emelkedik — úgymond — mindenfelől, hogy a megélhetés módja egyre terhesebb, nemhogy módjában lehetne népünknek jövője iránti előgondoskodásból valamit összegyűjtve félre tenni, de még a mindennapi szükségletek fedezése is oly nagy erőfeszítéssel történik. Nem szabad az ilyen panaszok előtt szemet hunyni; mert a viszonyok igazolják e szavakat, ellenkezően indítatva kell éreznünk magunkat oly módok és segélyforrások felkutatására, melyek ha egyszerre a nyomorból Kanaant nem is teremtenek, de legalább javítják a helyzetet, s a szenvedőknek segínyt Ígérnek. Ily szempontból irok most a szalmafonásról.”⁸ A több szempontból is színvonalas, korát meghaladó publikáció summázza mindazt, amit a kézművesség egy szorult életszakaszban nyújthat: mellékjövedelmet, erkölcsi magasságokat, szórakozást, devianciák kialakulásának csökkentését, családi kötelek szorosabbá fűzését, a reménytelenségből való kilábalás lehetőségét. „Nem lehet e jövedelmező házi iparrali mégbarátkozást elég melegen népünknek nem ajánlanunk. A szalma-kötés egész mestersége oly egyszerű, oly könnyű, hogy még nyolc éves gyermekek is játszva megtanulhatják. Ajánljuk ez ügyet tanulmányozás és érvényesítés végett megyénk vezérférfiainak jóakaratu figyelmébe. Ha a szalmafonás ipara megyénk községeiben meghonosító volna, ez bizonyára igen jótékony hatást kölcsönözne megyénk több községe szegény lakosainak.”⁹

...És valóban, meghonosodott, sőt, csekély számú művelői máig élnek és alkotnak csendben, az elkövetkezendő generáció reménymutatására.

Az 1900-as évek elején a térségben a törpegazdaságok és a kisgazdaságok voltak túlsúlyban. A törpegazdaságok száma Ungban voltak a legalacsonyabbak, de ott is közel 50%, míg Szabolcsban a legmagasabb, 62%. A kisgazdaságok aránya a közép-és nagygazdaságokhoz képest jelentősen magas volt, azonban a birtokmegosztások aránytalansága számos problémához vezetett. A kis területű gazdaságok modernizálása és a felfokozott ütemben zajló

---

⁸ UNG Társadalmi és vegyes tartalmú lap. Az ungi közművelődési társulat közlönye 1878. 46.szám

⁹ UNG Társadalmi és vegyes tartalmú lap. Az ungi közművelődési társulat közlönye 1878. 46.szám

árutermeléssel, technológiai fejlődéssel képtelen volt felvenni a ritmust. Megyénk egykori vármegyéiben a kedvezőtlenül alakult természeti adottságok sem könnyítették meg a fellendülést, mely tendenciát csak az 1910-es években sikerült valamelyest megtörni, s bizonyos iparágakban előrelépést mutatni. Már az 1900-as évek elejéről is leledzik iratanyag, mely a munkásnép téli foglalkoztatottsága, a szegénység felszámolása érdekében Fehérgyarmat, Nyíregyháza és Nyírbátor környékén háziipari tanfolyamokat, köztük szalmaipari képzéseket dokumentál. Rávilágítanak az elpazarolt földi életek forrásaira, a kétkezi munka hasznosságára, a téli időszakban való becsületes elfoglaltságra, a nyomorból való kitörés lehetőségére, az egyenlő esélyek megteremtésére. A szalmafonás oktatásának sikerein felbuzdulva változatos szálanyag feldolgozásra összpontosító képzéseket szerveztek vagy javasoltak: Kemeccsén, Kótajban és Vasmegyerben kosárfonás, szövés és seprűkészítés (cirok), Tiszalökön fűzvevessző feldolgozás, Ibrányban és Tímáron kosárfonás elsajátítására, termékeik értékesítésére nyílt lehetőség. A képzések megítélése végeredményében pozitív hangulatúak voltak; hasznosságukról, elsajátíthatóságukról, népszerűségükről seregnyi fogalmazvány készült szakmai és általános szférában úgyszintén.

Az a törekeny búzaszál, melynek jelentőségéről napjainkban már-már teljesen megfeledkezünk, az első világháború idején is bizonyította multifunkcionalitását: a jól ismert szerepein kívül többszáz embernek nyújtott foglalkoztatottságot a szalmacipők készítése a zimankós időben szolgáló katonák számára. „A hadrakelt sereg legfontosabb téli felszereléseinek közé tartozik a szalma felső cipő, amelyet a katonai bakkancsa felé húz, ezáltal megvédi lábát a hideg ellen. A szalma felső cipőket úgy állítják elő, hogy tizenegy méter hosszú három águ tekercset fonnak szalmából, majd pedig ezt a fonatot megfelelő eljárással cipővé formálják. A mint látható a szalma cipő két részből áll. Egyik a szalma befonása a másik a cipővé való alakítás.”¹⁰ Készítésének hazafias jellegén túl megélhetési formát jelentett a tanyákon és falvakon nyomorúságos körülmények között élők számára, ezáltal életük új reményét fogalmazhatták meg e hétköznapi foglalatosság által.

A természetben rejlő kincsek esélyteremtő, motivációs erővel ható csodájának példájára az élet minden területén találhatunk precedenseket napjainkból és a régmúlt emlékeiben kutatva. Napjaink magyar büntetőpolitikájában nem pusztán a megtorlás, a bűn racionális üldözése és arányos megbüntetése a meghatározó, legalább ennyire elengedhetetlen az emberiség érdekében a bűnelkövetők reintegrációjának a támogatása és a helyreállító igazságszolgáltatás

---

¹⁰ Nyírvidék, 1915.december 30. 103.szám

irányelveinek érvényesítése. A reintegráció, vagyis a fogvatartottak társadalomba történő visszavezetése és a fogvatartotti foglalkoztatás kéz a kézben járnak: a munkáltatás, az oktatás, a jóvátételi programokban való részvétel és a társadalmi felelősségvállalás gyakorlása mind azt támogatja, hogy a fogvatartottak ismét megtalálják a helyes irányítást, visszanyerjék hitüket és méltóságukat, ezzel csökkenhessen a visszaesésük esélye.

Mindezen törekvések korántsem számítanak újdonságnak a gyakorlatban: a munkára és öfenntartásra való nevelés évtizedek óta a társadalomba való beilleszkedést segítő programok része. Az 1900-as évek elején a rabmunkáltatás a modern technika vívmányaival felszerelt büntető intézetekben egyre intenzívebb és célravezetőbb lett. A kézműiparnak csaknem minden neme s a gyáriparnak is számos ága volt képviselve részben házi üzemben, részben vállalati bérrendszer mellett. A fogházak nagy részében szintén ipari munkát folytattak: kosárkötést, szalmafonást, kefekötést, szabómesterséget. A betanítást részben szerződéses munkavezetők, részben fogházőrmesterré kinevezett hivatásosok látták el. Az intézet a háziipari portékák forgalmazására piacot is szerzett. Össze kapcsolva a munkáltatás haszonelvőségét az utógondozás koncepciójával, a fogházból szabadult fiatalok által az otthon elkészített termékeket az intézet a saját piaci csatornáin keresztül értékesítette.

Bizonyos esetekben speciális, mezőgazdasági jellegű büntető intézetek is létesülhettek, melynek keretein belül például a szalmakalap készítés is egy szegmense lehetett az elítéltek foglalkoztatásának. Nyíregyházán ebben az időszakban a fiatalok fogvatartottak számára is biztosították a különböző ipari tevékenységeket, mezőgazdasági munkákat.

S mint ismeretes, ezen munkára és kreatív tevékenységekre nevelés nem tűnt el az évtizedek során: édesanyám, Palicz Zoltánné szalmafonó népi iparművész a 2000-es évek elején több hetet töltött el integrációs program keretében a tiszalöki fogvatartottakkal; ollót, kést, tűt adva kezükbe, hogy félelmeiket, gyötrődésüket ne az erőszak útján, hanem az elmélyült alkotás szellemében értelmezzék újra. Az együtt töltött idő legnagyobb meglepetése az a különleges bizalom és nyitottság, mely a szalmaszálak által varázsolódott oktató és elítélt között, máig emlegetett élmény, tanulság és jellemformáló erő számunkra.

Egy rövid gondolat erejéig, izgalmas kitekintés lehet továbbá a modern és egykori pedagógiai „programokba” való bepillantás, mely sok tekintetben hordoz elgondolkodtató felismeréseket. Az 1892-ben kiadott „A kisdédóvónő- (kisdédóvó) képző* intézetek tanterve, (Kiadatott a vallás- és közoktatásügyi m. kir. ministernek f. évi február hó 5-én kelt 57.472/891 számú rendeletével.)” c. melléklet 7. pontja megfogalmazza, miszerint „Finövendékek az 1891. évi

XV. törvénycikk 34. §-a 9. pontja értelmében a házi iparban gyakorlandók. A házi ipar nemei a helyi viszonyok szerint a következők közül választandók: Papir (cartonnage) munkák, fűz- és más vessző, valamint szalmafonás, egyszerű famunkák.”¹¹ A női kézimunkák és férfi háziipari jártasságok elsajátításának célja a növendékeknek magánházakban való alkalmazásánál szükséges ügyesség gyakorlása, esetleg megszerzése. Az említett rendelet és melléklete érdekfeszítő és tanulságos írásmű, mely alkotással szemben a 363/2012. (XII. 17.) Kormányrendelet Az Óvodai nevelés országos alapprogramjáról elnevezésű jogszabály már árnyalt párhuzamot mutat. A gyermekek munkára irányuló tevékenysége, már csak feltételes módban, egyfajta lehetőségként segítheti elő az önállóságuk alakulását. Tevékenységeik jogszabályi szinten már nem irányulnak sem meghatározott kézműves tevékenységekre (pl. szalmafonás, hímzés, varrás, fafaragás), se egyéb ipari munkafolyamat elsajátítására. Az óvodai nevelési folyamat célja, feladata a gyermeki személyiség harmonikus testi, lelki és szociális fejlődésének elősegítése.

Egyes intézmények egyéni programja még tartalmazhat ilyen irányú bekezdéseket, ennek ellenére egyre ritkább azon pedagógusok és segítők aktivitása, akik még a tradicionális szemlélet szerint, természetközelségre és praktikumra oktatják a cseperedőket.

Hálásnak mondhatom magam a pedagógiai pályán eltöltött éveim során tapasztalt nyitott és együttműködő vezetői attitűdre megyei, országos és nemzetközi szinten is, mely során támogatást és biztonságos színteret kaphattam a gyermekek kézműves tevékenységeinek bevezetésére: *szalmarátétes* húsvéti tojásdíszek készítésétől, az egyszerűbb szalma és csuhé állatfigurák elkészítéséig, illetve számtalan egyéb hagyományos technika alapjainak bemutatására nyílt lehetőségem, továbbítva a családomból hozott értékeket a legifjabb generáció számára.

---

¹¹ https://library.hungaricana.hu/hu/view/OGYK_RT_1892/?pg=940&layout=s&query=szalmafon%C3%A1s

Kosárba font szeretet

Az alkotó munka életeket képes megmenteni, s sorsokat fonhat össze. Gyermeket nevelt szorgalomra, eltévelyedett bűnösöket vezetett a helyes irányba, munkát és bevételt nyújtott ínséges időkben. Rokonok, barátok, sorstársak gyűltek össze, s alkottak a közösség érdekében, mindig egy helyes irányú cél eléréséért. Ezek a szerzetek nem csupán újságcikkek, törvények és rendeletek egy bekezdésében feltűnő halvány emlékek: hús-vér emberek, akik éltek, szerettek, nevettek, szenvedtek, kiket az alkotás (lehet az önként vállalt, vagy a szükség róttá), minden esetben nemesebb létezésre formált.

Palicz József

*Forrás: Palicz Józsefné
magánarchívum*

Ezen gondolatfonál mentén alakult családunk története, melynek lelke és mozgatórugója a nagyapám, Palicz József, nyírszőlősi lakos volt. Palicz Zoltánné így emlékezik: „1996-ban találkoztam először a szalmával, apósom révén, aki nyugdíjas létére elkezdte a szakajtógyártást. Édesapjától, nagyapjától tanulta, s mikor láttam, hogyan készíti, nekem annyira megtetszett, hogy hogyan lehet egy földről felvett, fűszálakból, mi mindent lehet alkotni. És, ahogy láttam, hogy növekednek a csigafonatok, fantasztikus volt. Megkértem, hogy én is hadd tanulhassam meg.

(...)Azóta is bővítem a tudásomat, nem csak tárolóedényeket készítek ma már, hanem az egy centis kis madárkáktól, állatkáktól kezdve akár a másfél méteres bábukig.”¹²

...Két generáció, két különböző személyiség, két teljesen más értékeket és habitust hordozó családtag összekapcsolódása és szeretet köteléke indult egy szabadidős alkotó tevékenységnek induló elfoglaltságból. Magam is emlékszem a jó hangulatú „szakajtózásokra” a kályha mellől, ahol gyalogútnyi hely sem maradt a szerte-szét terülő szalma és vesszőalapanyagok és szűrővágó eszközök sokaságától.¹³ Nagyapám szeretettel adta át tudását a család minden tagjának, ezáltal nekem is volt szerencsém már gyermekként megfognom az első szakajtómat, melyet hosszú éveken át őriztem, s mely bánatomra, 2016-ban odaveszett egy váratlan tűzvész során, köztük felbecsülhetetlen értékű művészeti hagyatékkal. Óvodás gyermekként élhettem át a

¹² Magyar Rádió Nyíregyházi Stúdiója, Riporter: Veszprémi Erzsébet. Riportalany: Kissné Szabó Zsuzsanna, Palicz Zoltánné 2002.

¹³ Lásd: Képmelléklet

búzaszemek elvetésétől kezdve az aratás, a betakarítás, az aratókoszorú készítés, szalmatisztítás („szalmapucolás”) folyamatát, s örööm mindezen tudást és emlékeket mindmáig. A munka sosem volt kényszer: annak szeretete, tisztelete, alkotó jókedve áthatotta az egész család légkörét, egy olyan lélek közösséget alkotva, mely szereteteink eltávozása után is töretlenül megmaradt.

*Aratás Palicz Zoltánné, Palicz József 2000-es évek eleje, Nyírszőlős
Forrás: Palicz Zoltánné magánarchívum*

Évekkel később ebből az önzetlen szeretetből töltekezve vitte tovább édesanyám a szalmafonás örömet fiataloknak, időseknek, s formált kis lélek-közösségeket a sóstói Szivárvány Idősek Otthonában, kézműves gyermektáborokban, számtalan falunapon. Pályafutása során óraadóként adta át tudását a Start Rehabilitációs Vállalat és Intézményeinél ahol hátrányos helyzetű, speciális igényű gyermekek és fiatal felnőttek sajátíthattak el új szakismeretet, s kaphattak új lendületet a szalmafonás csodája, terápiája által. A gyermekek oktatása mellett az elesettek támogatása kiemelt szerepet játszott munkásságában: többek között 2006-ban Szatmárcsekén a roma és hátrányos helyzetűek átképző programjának keretei között ismertette meg a szalmafonás rejtjelmeit. Munkáját folyamatosan megmérettette, 2003-ban szalmafonó szakágban népi iparművész címet szerzett, majd 2011-ben Magyar Kézműves Remek Díjban részesült Budapesten, egyedüli pályázóként a megyéből. A Kelet Magyarország c. napilap 2011. februárjában készült interjújában elmélkedik: „(...) Ebben a rohanó világban, ahol annyi gond és baj van, és annyi nemzet él egymás mellett, a szalma fonásakor a világ valamennyi alkotója közelebb kerül egymáshoz.”¹⁴

---

¹⁴ Kelet Magyarország, 2011-02-07 / 31.szám

Az elért eredmények minden esetben a búzaszál felemelését, dicsőítését jelentették a számára, sosem öncélú hetvenkedést. A világon mindenütt, ahol gabonát termesztenek, a mellékterméket, a szalmát valamire felhasználják. Ha másra nem, hát vermet bélelnek vele, állatok alá teszik, tetőre hányják, párnát, derékaljat tömnek vele, disznót perzselnek vele, de a lovak patáit is megvédte a csúszástól, a borospalackokat attól, hogy összetörjenek, bálába kötve az erős hullámverés ellen is véd, sőt koszorúalapot, céltáblát is kötnek belőle. Családom repertoárja ezen is túlmutat: a szalma megmunkálásának tucatnyi módja szerint készült darabok alkotják a különleges anyag sokszínűségét. Házi áldások, keresztek, díszített tojások, betlehemek, játékok, szalmabordűrök, intarziák, címerek és kalapok elkészítésének végtelen variációja jelenik meg életművükben. Palicz Zoltánné mesterremekeit számos országban, köztük Kuvaitban, Franciaországban, Ausztriában és Romániában is megcsodálhatták az érdeklődők. Nagyapám tiszta szeretete, tudása, értékei biztosították annak a szeretetközösségnek az alapjait, hogy e rég elfeledett, méltatlanul alul értékelt népművészeti ág megyénkben se haljon ki, s szárnyaljon tovább a legkülönbözőbb élethelyzetben lévő emberek közösségformáló erejeként.

Napjaink társadalmának legkritikusabb hiányossága az emberi kapcsolatok gyengesége egymással, a természeti környezettel és Istennel. E viszonyok restanciája vagy elégtelen volta miatt az egyén elmagányosodik. Az elhagyatott ember szorong, s állapotát önsajnálattal, költekező fogyasztással és élvezetek keresésével próbálja elnyomni, miközben minden lelki és testi betegséggel szemben sérülékenyebbé, védtelenebbé válik. Ma már a rohanó világ, az életszínvonal megőrzéséért vívott hajszája, a versenyfutás tempója átalakítja szokásainkat, hagyományainkat. Az emberi szervezet pedig jelzi ellenkezését valamilyen módon, amit civilizációs ártalmaknak nevezünk. Az építmény összedől jó alapzat nélkül, a fát kidönti a szél, ha nem mélyreható a gyökere. Belső elemi szükséglet tehát, hogy a megváltozott körülmények között is megélje az ember a rítusait, hagyományait. Egy ország, egy nép, egy család fennmaradása genezisének kellene lennie, hogy minél többen őrizzék a régmúlt hagyományainak parazsát. Ennélfogva lelkesítő minden olyan mozgalomnak és rendezvénynek a részese lenni, mely atmoszférájában visszatér a földműveléssel összefüggő szokások megőrzéséhez: Tiszaeszláron évtizedes múltja van a betakarításhoz köthető ünnepnek, mely ötvözi a modern művészeti produkciókat és a korabeli programsorozatot egyaránt. Korabeli cséplőgépek, kenyérszentelés, az aratókorszorú bemutatása, s a népi gasztronómia remekei is arra hivatottak, hogy kézzelfoghatóbbá tegyék a jelenkor emberének a búzaszem elvetésétől a kenyér asztalra kerülésének folyamatát, csodáját, nem magától értetődő mivoltát.

A népi kézművesség fennmaradása hozzájárul, hogy felgyorsult világunkban gazdagodjék az emberi lélek: kultúrától, vallástól, egyéni motivációtól függetlenül ismertet össze alkotni vágyókat, köttetnek barátságok, születnek lélek – és szeretet közösségek - az alkotás szenvedélye által. Szeretettel gondolok vissza egykori erdélyi, törökszentmiklósi, szolnoki szalmafonó barátainkra, akik hivatásuk ápolásával, csendesen, szeretettel formálták gyermekkorom hangulatvilágát, majdani felnőtt életszakaszom értékrendjét.

„Élni annyi, mint szeretni. Szeretni látni és megmutatni, érezni és érzékelteni, meghallani és meghallgatni, magasba szállni és fölröpíteni, kinyitni és felnyitni, megérteni és megértetni, együtt érezni és eggyé olvadni - és tudni, hogy a szeretet a legmagasabb rendű alkotás.”

/Hioszi Tatiosz/

Képmelléletek

A szalmafonás kézzel készített eszközei: 2 darab szűrő, 1 darab hasító¹⁵

Forrás: a Palicz család magángyűjteménye, Nyíregyháza - Nyírszőlős

A hasító kialakítása

---

¹⁵ **Szűrő:** a szálasanyagokból készült tárolóedények, kosarak, szakajtók fonásához szükséges eszköz, mellyel az irányított, tekeredő szalmafonatot összefogó hasított vesszőnek szűrő mozdulattal irányt adó eszköz. Anyaga: fém és gumi. Készítő: Palicz József

Hasító: szalma és vessző szálak megfelelő előkészítés után történő, vékonyabb, rugalmasabb szálakra bontására szolgáló tárgy. Anyaga: fa. Készítő: Palicz József

Forrás: a Palicz család magángyűjteménye, Nyíregyháza - Nyírszőlős

Palicz József munkásságát méltató emléklap Csabai Lászlóné, nyíregyházi polgármestertől és Dr. Puskásné Oláh Júlia Népművészeti Egyesület elnökétől

Forrás: a Palicz család magángyűjteménye

Palicz József szalmából készült munkái

Forrás: Palicz család magángyűjteménye, Nyíregyháza – Nyírszőlős

Szalmafonat. Palicz Zoltánné szalmából készített fonataiból látható kiállítás Nagykállóban, a Művelődési Központban
Fotó: Elek Emil

Kelet Magyarország, 2002. szeptember 19. Címlap

Szalmafonatok. Palicz Zoltánné szalmafonó népi iparművész munkáiban gyönyörködhetek a közelmúltban a tisaeszlári általános iskola diákjai.
(Fotók: M. Magyar László)

Kelet Magyarország, 2003. december 1. 7. oldal

Felhasznált irodalom és források jegyzéke

Könyvek, összefoglaló munkák

DR.SZÖLLŐSY OSZKÁR: Magyar Börtönügy A büntetések és biztonsági intézkedések végrehajtása Budapest 1935. Révai testvérek irodalmi intézet részvénytársasága.

KURUCZ KATALIN: A nyíri Mezőség neolitikuma. (A Nyíregyházi Jósa András Múzeum kiadványai, 28. Nyíregyháza, 1989)

RATKÓ LUJZA: Szabolcs-Szatmár-Bereg megye népművészete. Jósa András Múzeum Nyíregyháza, 2014.

SIVADÓ SÁNDOR: Szabolcs-Szatmár-Bereg megye értékei. A megye néphagyományai. Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Önkormányzat Megyei Pedagógiai, Közművelődési Intézete és Továbbképző Központja. Nyíregyháza, 2001.

Szabolcs-Szatmár-Bereg megye értékei. A megye néphagyományai. Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Önkormányzat Megyei Pedagógiai, Közművelődési Intézete és Továbbképző Központja Nyíregyháza, 2001. Páll István Népi építészeti emlékeink

Sajtótermékek

Börtönügyi Szemle 2014/1. LŐRINCZ JÓZSEF: A magyar börtönügy fénykora 1880-tól 1913-ig

Ferhégyarmat Társadalmi hetilap 1913.II.évfolyam 6.szám

Kelet Magyarország, 2011-02-07 / 31.szám

Nyírvidék, 1915.december 30. 103.szám

Nyírvidék 1928-04-18.88.szám

Nyírvidék 1928-04-27. 96.szám

Nyírvidék, 1944-04-04. 76. szám

UNG Társadalmi és vegyes tartalmú lap. Az ungi közművelődési társulat közlönye 1878. 46.szám

Ügyészek Lapja Ügyészek Országos Egyesülete1990. BORY NOÉMI: A fiatalok büntetés-végrehajtásának történeti kialakulása Magyarországon a XVII. századtól napjainkig

Hangfelvétel

Magyar Rádió Nyíregyházi Stúdiója, Riporter: Veszprémi Erzsébet. Riportalany: Kissné Szabó Zsuzsanna, Palicz Zoltánné 2002.

Jogszabályok

Magyar Közlöny 171.szám 363/2012. (XII. 17.) Korm. rendelet Az Óvodai nevelés országos alapprogramjáról 1891. évi XV. törvénycikk - a kisdédóvásról

Tartalom

Előszó	1
A megye néprajzi története	3
A megye néprajzi tájai	4
Szalmafonás egykor: mindennapok, esélyegyenlőség, megélhetés	8
Kosárba font szeretet	13
Képmelléletek	17
Felhasznált irodalom és források jegyzéke	20

